

RELATS DELS FETS OCORREGUTS ALS CARRABINERS DEL PORT DE SÓLLER, EL DIA 19 I 20 JULIOL DE 1936. LA HISTÒRIA D'UNA REPRESSIÓ QUE PERDURA

JOSEP DELGADO I MUÑOZ

Resum: Aquesta comunicació és un breu recorregut, que vol treure a la llum la situació en que es trobaren el carrabiners davant el cop d'estat dels militars feixistes, i de com el pes de la història va caure sobre uns homes que els hi costa la vida. Dins el relat compareixen l'actitud valenta de homes del Port de Sóller que amb les seves accions per ajudar als carrabiners, posaren la seva vida en perill. El relat parteix de les vivències del fill del caporal José Muñoz Enrile, i de les declaracions que es varen fer i dormen al sumari de la causa 16/1936 dels tribunals militars.

És la història encara viva d'uns fets que varen desfer la vida i els sentiments de persones i de tota una generació, i són ferides que romanen sense tancar. Fets que després de més de 70 anys continuen vius, per l'actitud temerosa dels partits d'esquerra i l'obstinada manca de reflexió de certs representants dels partits de dretes, que amb la seva posició, es mantenen dins les clavegueres de la repressió i la venjança, i es fan hereus d'aquells fets. I no hem d'oblidar que encara són crims de lesa humanitat.

I a aquells que varen provocar la guerra, la repressió i la mort, el temps i la història els recordarà *per tota la maldat que duïen i el mal que varen fer.*

El Port de Sóller.

El 18 de juliol de 1936, un grup de generals varen encapçalar la revolta, en contra del poble al que deien que pertanyien, i al que sotmeteren a uns obscurs desitjos.

A Palma el General Godet declara l'estat de guerra, i ordena l'empresonament dels demòcrates i l'eliminació de qualsevol resistència, fos com fos fins i tot amb la mort, i sense pietat. S'havia d'eliminar de soca-rel, la més mínima resistència i el terror era la millor arma, per a sotmetre el poble, no calia cap mena de dubte, no hi havia ni esperança, ni pietat.

A Sóller segons els militars rebels, qui era responsable de publicar i executar el ban de guerra era el Cap militar de Sóller. Enfront d'aquesta greu situació, és de suposar que li sorgiren molts dubtes del que calia fer. Tal vegada esperà que passessin les hores, amb el desig de

veure que les coses tornessin a la legalitat, però els fets s'imposaren i es succeïren amb rapidesa i en contra dels homes i de l'esperança d'una nova vida.

Com una taca d'oli s'estenen les notícies, la incertesa, la por arriba dins les cases i així el dia 19 el José Muñoz Enrile, caporal carrabiner, conta a la seva dona, les noves sobre un alçament militar, i per tranquil·litzar-la li digué que no passés ànsia que amb un parrell de dies la situació quedaria en no res.¹

Els fets a la ciutat de Sóller

El capità de carrabiners, Joan Ripoll Oliver

Com fil conductor del relat, anirem darrere les passes dels carrabiners que més es significaren, relacionats amb els llocs on es produïren.

Tots els fets pertanyen al Sumari 16/36 i al 16/36 bis de l'Arxiu Històric Militar de les Balears, i als records de la família del caporal, José Muñoz Enrile.

Així començà la tragèdia, el capità de carrabiners Joan Ripoll Oliver, rep al matí del dia 19, un telegrama de la Comandància de carrabiners de Palma, del Tinent Coronel de la Comandància rebel, on li deia: "*No cumplimente más ordenes que las que reciba de esta Comandancia o del Comandante Militar de esta islas*".²

Al mateix tems el caporal de la Guàrdia Civil de Sóller Antoni Vidal Reus, rep del seu capità una cridada telefònica, que li ordena i comunica, que el tinent de la Guàrdia Civil, Joan Sureda Portell, farà la declaració de l'estat de guerra i que enviés una parella de guàrdies civils a l'estació de ràdio de Muleta.

Una hora i mitja més tard, el tinent de la Guàrdia Civil, arriba a la caserna de la guàrdia civil de Sóller, amb la intenció d'anar a veure el capità de carrabiners per declarar el "*bando de guerra*", i quan és a punt de partir, rep l'ordre de concentrar-se a Palma, per la qual cosa va ordenar al caporal que anés a veure al capità de carrabiners Joan Ripoll Oliver, perquè ell fes la declaració de l'estat de guerra.³ Aquell mateix matí el caporal de la guàrdia civil, es presentà al capità de carrabiners, al qual li va comunicar les ordres que havia rebut, sobre la declaració del bàndol de guerra i de la necessitat d'enviar una parella de vigilància a l'estació de ràdio, informat el capità crida per telefon al sergent de carrabiners i li ordena que enviés una parella de carrabiners del Port a l'estació de ràdio.

I a la vista de la tranquil·litat que regnava a Sóller, deixà per a un moment més oportú fer la declaració de l'estat de guerra i així li va comunicar al caporal. I comença la negra i la llarga nit feixista.

1. Records de Oliva Muñoz, filla d'en José Muñoz Enrile.

2. Arxiu històric militar de Balears, p. 47, Joan Ripoll, capità carrabiners.

3. Sumari 16/36, p. 153, caporal G.C.

El matí del dia 20

El Capità de carrabiners va informar al Governador Civil i el Governador Militar colpista, que el bàndol de guerra no s'havia proclamant a Sóller, ja que no havia rebut ordre directa ni impresos, per la qual cosa li ordenaren que ho fes amb el bàndol publicat al "*Correo de Mallorca*".⁴ El matí s'escurçava, i ja eren les 11 quan va parlar per telèfon amb el seu comandant, el senyor Quintero, qui li va ordenar que concentrés les forces a Sóller.⁵

Aquell matí tornà a rebre al caporal de la guàrdia civil, que li lliurà el comunicat que havia rebut del Governador Civil colpista, que deia: "*que declarado el estado de guerra hiciera propuesta urgente el nombre de Soller y otro de Fornalutx, con el objeto de ponerlos al cargo de la Junta Gestora*",⁶ per la qual cosa ordenà al caporal, que anés a Fornalutx, per a fer gestions relatives al nomenament de nous batles, i li va comunicar, que al capvespre es declararia l'estat de guerra a Sóller.⁷

Continuant amb l'organització i preparatius, va ordenar al seu alferes el tancament de la Casa del poble, i que concentrés les tropes a Sóller.

L'horabaixa, del dia 20

Es varen fer les quatre de l'horabaixa, quant el capità rep la informació del cap del Requetès de Sóller en Joan Bartomeu i Darder, manifestant "*que vio a un sujeto conocido por el "Vermey" de Soller, con dos forasteros, personas que son de ideas avanzadas, y que se dirigen camino del faro y estación de Muleta*".⁸ Dintre del seu pelegrinatge va anar a can Casesnoves per parlar amb ell, del nomenament com a President de la Junta Gestora, i no el va trobar, la dona d'en Casesnoves li va dir que se n'havia anat al Port de Sóller,⁹ i se'n va anar cap al Port amb el tramvia per trobar-se amb en Casesnoves.

Al mateix temps i sense que el capità Ripollés estigués informat, la Comandància Militar colpista de Palma, suposant que des de l'estació de radio de Muleta s'enviaven telegrams cap a la zona republicana, envia un grup de militars rebels, per incautar-se de l'estació, entre ells part dels anomenats "*Jinetes de Alcalá*", i abans d'arribar a Sóller, el capità colpista Zayas cap de l'operació, va decidir no aturar-se a Sóller i declara; "*que una vez en Soller propuso a sus compañeros ir directamente a la radio con objeto de sorprender al telegrafista o telegrafistas que estaban transmitiendo dichas noticias, el motivo para no detenerse en Soller, fue que temía llamar la atención y que dichos individuos de la radio fuesen avisados por cualquier persona del citado pueblo*".¹⁰

4. Sumari 16/36, p. 47 revers, Joan Ripoll, capità carrabiners.

5. Sumari 16/36, p. 149, Joan Ripoll, capità carrabiners.

6. Sumari 16/36, p. 47 revers, Joan Ripoll, capità carrabiners.

7. Sumari 16/36, p. 153, caporal G.C.

8. Sumari 16/36, p. 47 revers, Joan Ripoll, capità carrabiners.

9. Sumari 16/36, p. 48, Joan Ripoll, capità carrabiners.

10. Sumari 16/36, p. 76 i 76 revers, Zayas, capità.

El grup dels militars rebels va arribar al Port de Sóller i agafaren el camí del far a l'arribada a la "Pedrera", el camí es va fer intransitable pels cotxes, deixaren els cotxes guardats a càrrec de dos militars rebels, per així cobrir la possible retirada. La resta va pujar a peu cap a l'estació, i pel camí es varen topar amb un grup de paisans, els varen demanar qui eren i què feien, un d'ells s'identificà com, el fill del cap de telègrafs de l'estació de ràdio, i els digué que els seus acompanyants eren uns amics, i que anaven a l'estació per saber si hi havia notícies del seu pare que estava a València, els va advertir que *"había subido a la radio un destacado extremista del pueblo, y que estuviéramos alerta no fuéramos a caer en una emboscada"*¹¹ i a la vista de la informació els oficials varen decidir que els acompanyessin. El fill del *"jefe propietario"* de l'estació, més tard li digué al capità rebel Julio Redondo, que no entenia la desconfiança que tenien amb ell, ja que ell era feixista, però com que no duia el carnet no ho podia acreditar.¹²

El grup rebel arriba a l'estació de ràdio, detenen els dos telegrafistes, Eugenio Losada Fiol i Julian Conesa López, i els interroguen. El capità rebel Zayas va començar a inspeccionar el local i les transmissions fetes. I dintre del seu deliri agafaren la documentació que pensaven que comprometia els telegrafistes, interpretant que uns telegrams dirigits a particulars podien ser telegrams xifrats, cercaren les suposades claus per a desxifrar-los, sense cap resultat ja que no existien.¹³

Una vegada confiscada l'estació de ràdio, i recollida la documentació que creien important, varen decidir avisar la guàrdia de civil de Sóller, perquè enviés una parella que guardés l'estació. En adonar-se que el telèfon no funcionava decidiren que el tte. rebel Francisco Lizasoain baixés cap als cotxes, per anar a cercar una parella de la guàrdia civil, i baixant pistola en mà, agafa el camí cap al Port de Sóller.¹⁴

El capità Joan Ripoll sense cap notícia del que passava, a Muleta, arriba a la caserna de carrabiners del Port i troba detinguts i custodiats pels carrabiners, el tinent Isasa, el caporal Amorós. Els carrabiners, José Soto Jiménez, Pedro Lopez, li varen donar raons dels fets de la detenció, després va interrogar els detinguts. El suposat oficial rebel li va mostrar el carnet del *"Centro automovilístico"* i una cèdula personal d'estudiant, i no el carnet o bé la cartera militar de l'exercit com pertocava, documentació que no va considerar suficient, i per això va telefonar a la Comandància Militar, que li varen confirmar que eren militars i tots junts se'n varen anar cap a Sóller,¹⁵ on el caporal de la guàrdia civil, i l'alferes de carrabiners, l'esperaven complida l'ordre de clausurar la Casa del Poble.¹⁶

11. Sumari 16/36, p. 14 revers, M. Rubio, capità.

12. Sumari 16/36, p. 32, M. Rubio, capità.

13. Sumari 16/36, p. 32, J. Redondo, capità.

14. Sumari 16/36, p. 31 revers, J. Redondo, capità.

15. Sumari 16/36, p. 48, Joan Ripoll, capità carrabiners.

16. Sumari 16/36, p. 153, revers, caporal G.C.

Els fets al Port de Sóller

El sergent de carrabiners, Manuel Braulio Fernández

Ara per entendre la situació anirem cap endarrera en el temps, i esbrinarem la situació al Port de Sóller el matí del dia 20: es respirava una flaire densa i intranquil·la, i la por s'estenia, els carrabiners no sabien quina era la situació, i dels seus comandaments no arribaven ordres precises ni aclaridores. El sergent, Manuel Braulio Fernández, assabentat en part de la situació i neguitós, va rebre la informació d'un xofer conegut seu, sobre els esvalots ocorregudes en els carrers de Palma i li va contar que s'havien produït enfrontaments entre l'exèrcit i la falange, dels quals varen resultar ferit un capità i mort un falangista.¹⁷

El sergent a la vista de la situació que al seu parer era greu, confusa, i sense rebre cap ordre, se'n va anar cap a Sóller a veure l'alferes de carrabiners, el seu cap de secció, i en arribar, el seu cap li va dir: *"Enterese usted de éste telegrama que terminan de transmitirme el capitán de la compañía, que nos dice lo siguiente, 'Coopere a conservar el orden público con la guardia civil y falange'"*.

El telegrama no li va resoldre cap dubte, sinó que n'hi creà de nous, i va pregar al seu cap que li digués el que estava passant. Com l'alferes estava tan indecís i confós com ell, li va dir, anem a veure el capità i que ell ens expliqui que vol dir amb aquest telegrama, ja que jo no sé què passa i no comprenc on vol arribar amb el que es diu al telegrama; varen cercar el capità pels llocs que solia anar, i ningú els va poder informar d'on podia estar, i com ja era migdia, l'alferes va ordenar al sergent que tornés al Port de Sóller i agrupés totes les forces.¹⁸

Tot va succeir en tan sols dues hores

L'horabaixa el sergent Manuel Braulio Fernández, esperant noves ordres, es trobava amb José Muñoz Enrile, caporal, i dos carrabiners més, jugant a cartes al "Bar Mi bar", quan va rebre l'avís d'un carrabiner, que el capità el demanava al telèfon; partí cap a la duana, i el capità li ordenà que enviés urgentment una parella de carrabiners a l'estació de ràdio, i li va ordenar *"que nadie se aproxime a ella"*, ja que havia rebut notícies *"que iban a asaltarlas unos comunistas"*, i que ell amb la resta de la força s'agrupés a Sóller,¹⁹ (es en aquest moment quan el capità va a veure en Casenoves i agafà el tramvia per anar al Port). El sergent comença a organitzar als carrabiners segons les ordres rebudes quan és informat pel carrabiner Pedro López, que acabava d'arribar de l'estació de ràdio, que s'havia topat amb un grup de militar i civils que pujaven amb cotxes cap a l'estació,²⁰ i es rep un telegrama del cap de la Coman-

17. Sumari 16/36, Exposició dels fets, defensa sergent M. Braulio, sergent.

18. Sumari 16/36, Exposició dels fets, defensa sergent M. Braulio, sergent.

19. Sumari 16/36, p. 9, M. Braulio, sergent.

20. Sumari 16/36, p. 9 revers, M. Braulio, sergent.

dància de Carrabiner de Palma, que deia: “no cumplimente mas ordenes que las que reciba de esta Comandancia del Capitán de su compañía, Jefe de Sección o el Comandante Militar de esta Islas”; “Coopere a conservar el orden público con la guardia civil y falange”; “adictos al movimiento Salvador de España”; “sin necesidad de recibir órdenes de esta Jefatura ni de la comandancia Militar, cuando la urgencia del caso lo requiera”; “y por si hay alguno que se signifique en contra tanto de hechos como con palabras, se retire seguidamente las armas y municiones ¡y mandarlo detenido a esta Comandancia”; “de esta orden se servirá dar lectura seguidamente a todos sus subordinados”,²¹ ordre que complí el caporal, afegint que segons les ordenances militar, “*els militars queden rellevats de complir les ordres en contra dels poders constituïts que no es devien dur a terme*”.

Amb totes les ordres rebudes i sense més notícies ni ordres que identifiqués el grup que pujava, i amb la possibilitat que fossin “comunistas,” el sergent va agrupar les forces, va ordenar al caporal José Muñoz Enrile, que amb un grup de carrabiners agafés una barca i anessin a l'estació de ràdio per a evitar que el grup que pujava s'apoderés de l'estació.²²

Organitzat el grup del caporal, s'embarcaren el sergent i la resta de carrabiners, varen partir per la carretera vorera de la mar cap a Sóller. Només arribar al lloc que es diu la Torre, es va adonar que la situació es podia complicar, i va decidir anar cap l'estació de ràdio. Quan arribava a la Pedrera, va sentir uns trets, i al poc es varen trobar amb el caporal de la duana, i partiren cap a l'estació de ràdio.²³ En el moment en què el sergent decideix pujar cap a l'estació de ràdio, el capità baixava en tramvia cap el Port a veure en Casenoves, sense que es topassin.

El grup del caporal de carrabiners

El caporal i el seu grup, varen requisar una barca, i acompanyats del patró, i d'uns paisans, embarcaren cap a l'altra riba de la badia, i pujaren per les roques, fins a arribar al camí, que varen agafar amb direcció al Far. En passar per la Pedrera, el caporal i carrabiners varen trobar dos cotxes, que eren guardats per dues persones armades amb pistoles, un d'ells amb uniforme de tinent, en Manel Isasa, i l'altre amb vestit de treball, n'Adrià Amorós.

Els carrabiners en veure la situació, es varen acostar, amb sigil i atents, i els donaren l'ordre de “*alto*”, ordre que varen obeir els rebels en veure's sorpresos sense que oferissin cap resistència. Encara que quan feia poca estona l'oficial rebel imprudentment, va intentar agafar la seva pistola, acte que va ser observat pels carrabiners que li varen advertir perquè la deixés caure a terra, i els varen interrogar:

El tinent Isasa colpista li digué al caporal de carrabiners: “*Que era una confusión y que ellos venían con ordenes de la Comandancia Militar*”.²⁴

El caporal li contestà. “*Aquí no hay confusión que valga*” (segons dec. Isasa, tinent).

21. Sumari 16/36, p. 168, ordre de la Comandància de Carrabiners.

22. Sumari 16/36, p. 9 revers, M. Braulio, sergent.

23. Sumari 16/36, p. 9, M. Braulio, sergent.

24. Sumari 16/36, p. 20, dec. Isasa, tinent.

José Muñoz Enrile, caporal carrabiner.

El tinent colpista va voler ordenar que anassin a veure el capità de carrabiners i va rebre la contesta dels carrabiners, que manifestaren que ells no rebien cap ordre que no fos del seu caporal, i també es sentiren veus en què manifestaven "*cuanto antes terminemos con estos canallas mucho mejor*".²⁵

El caporal continuà amb la seva tasca i va fer desarmar els rebels, i va ordenar a dos carrabiners que se'ls enduguessin cap al quarter del Port, tornaren en la barca i així escortat pel dos carrabiners de la mar arribaren al quarter, on es trobaren amb el capità Ripoll.

Resolta la situació, el caporal i la resta del seu grup, empengueren la marxa cap a l'estació de ràdio, quan sentiren uns trets, que els obligaren a prendre posicions, i a disparar cap al lloc d'on provenien. Una vegada que la situació quedà controlada, varen veure que el sergent pujava i sortiren al seu encontre, on l'informaren dels fets.²⁶

El sergent agrupà les forces i en formació de guerrilla dona l'ordre d'avançar cap l'estació de ràdio.²⁷

25. Sumari 16/36, p. 20, dec. Isasa, tinent.

26. Sumari 16/36, p. 6, José Muñoz Enrile, caporal carrabiner.

27. Sumari 16/36, p. 9, M. Braulio, sergent.

La mort del tinent rebel

Després de la trobada del sergent i el caporal, i reiniciada la marxa, es va presentar al sergent el carrabiner José Gil Romera, que li va dir que havia tingut un enfrontament amb un oficial i l'havia mort. Li va contar que s'havia perdut i que en companyia d'un paisà, conegut per Pepe (José Mari Ripoll, el llisteret), que es va trobar pel camí, pujaven cap a l'estació de ràdio, i dintre d'un revolt, es varen trobar amb un suposat oficial, que pistola en mà baixava cap al Port, que li va donar "alto", i va rebre com a resposta del tte. rebel: "Las manos arriba te las voy a dar a ti", a continuació un tret de pistola i l'investida de l'oficial, que volia agafar-li el fusell, i arribaren al cos a cos, i dintre la confusió, es varen escoltar més trets, i es va disparar el fusell ferint l'oficial, i encara ferit va intentar fer-se amb el fusell, fet que no va aconseguir. Si bé dins la lluita el carrabiner va rebre diversos cops amb el fusell, i recorda que el paisà va intentar separar-los.²⁸

Els fets a l'estació de ràdio

Informant dels fets, el sergent reinicia la marxa, i es troba amb el cos del tinent estès al camí, davant aquella situació ordenà a uns carrabiners que es quedessin a guardar-lo. I continuà cap l'estació de ràdio.

Quan arribà a l'estació, el sergent observà que es veia el cap d'un oficial per damunt la paret de la tanca, li va donar l'ordre "alto", i com a resposta l'oficial rebel es va amagar, i escoltà unes veus que el convidaven a entrar dins l'estació, ordre que no va considerar prudent. Al poc temps compareix el capità rebel Manuel Rubio que anava armat, demanant-li al sergent que deixés la pistola, aquest es va negar, parlaren i varen arribar a l'acord que els dos deixarien les armes, fet que es va produir.²⁹

Li va demanar al suposat capità rebel, qui eren, i què feien contestant-li que havien pujat per a la confiscació (militarització) de l'estació de ràdio. El sergent va demanar que li ensenyessin l'ordre, a la qual cosa el capità va dir que aquestes eren verbals, i el sergent li va dir que una ordre verbal per a la confiscació era molt perillosa, perquè ells la poguessin permetre, i que no es fiava que fossin oficials, i amb la finalitat d'aclarir la situació el capità rebel Rubio va sortir sense armes i li mostrà el seu carnet de militar.

Un dels oficials colpistes, va demanar com estava el seu germà, referint-se a l'oficial mort, i el sergent no va respondre perquè va considerar que era millor no fer cap comentari per no empitjorar la situació. Davant la situació, el sergent va resoldre que tots baixessin al Port de Sóller amb la finalitat de poder telefonar el seu capità de carrabiners; per prudència va prendre la mesura de desarmar els oficials rebels per tal d'evitar enfrontaments quan es trobessin amb el cos de l'oficial mort, i desarmats els oficials varen baixar cap al Port de Sóller.³⁰

28. Sumari 16/36bis, p. 9 revers i 11 José Gil, carrabiner.

29. Sumari 16/36, p. 10, sergent M. Braulio, sergent.

30. Sumari 16/36, p. 11, i 15, sergent M. Braulio, sergent.

El sergent, declara *"que le llamo la atención, que habiendo un capitán del cuerpo del declarante y un alférez, en Soller y fuerzas de la guardia civil, y de carabineros por donde habían pasado, no hicieran presente a nadie el objeto que traían"*.³¹ En el transcurs dels fets, es varen fer comentaris que diuen de l'ànim dels carrabiners i així durant l'acció el carrabiner, Manuel Rodríguez García va dir als seus companys, per encoratjar-los *"Si eran esclavos del capital y que lo que quieren es que vuelvan los curas"*. Arribaren a la platja i va comunicar al capità la situació, i en aquell moment es presenta l'alferes de carrabiners que es va fer càrrec dels oficials i tots pujaren cap a Sóller. Assabentat de la situació el capità de carrabiners va telefonar a Palma, des de la Comandància colpista li donaren raons de les ordres que aquests duïen i que eren oficials de l'exercit (rebel). En arribar a Sóller el capità de carrabiners els va alliberar, i tornà les armes als oficials.³² A les deu i mitja del capvespre, el Capità Joan Ripoll, *"reunió previamente al Alcalde Señor Serra para destituirlo, formó un piquete en la plaza, y leyó el bando de la declaración del estado de guerra, destituyó al Alcalde y los concejales en cumplimiento del bando, y encargando al secretario el mantenimientos de los trámites corrientes hasta el nombramiento de la comisión gestora."*³³

El dia 21, l'inici del calvari dels carrabiners

Al matí, en José Muñoz Enrile, caporal, anava amb el carrabiner José Gil Romera, cap al Port a fer de vigilància a la platja del Port, pel camí el caporal li va explicar un pla de fugida, amb una barca, que ja estava preparada, amb queviures i tripulada per un tal *"Gili"*, de mal nom, i en *"Pere Moreno"*, en la qual s'embarcarien ells dos, el corneta Joaquín García Pelaez que baixaria de l'estació de Muleta i un parell de companys més. Es varen preparar i es vestiren amb roba de paisà, amb tanta mala sort que el comandant de carrabiners es va presentar per a fer una inspecció de les tropes, per aquest motiu es varen tornar a vestir amb roba de carrabiners, amb la finalitat de no aixecar sospites.

Passada una estona, es complicà més la situació, per la presència de tropes que arribaven de Palma, per això es decidí que José Gil partiria amb la barca, i que la resta hi anirien després. La barca va partir i el deixaren en un lloc que es deia el *"Single"*. Al dia següent la barca tornà i se l'endugueren cap a Cala Tuent, on l'enviaren amb una carta d'en *"Serrallé"*, per portar-la al pagès de la finca de Can Palou, perquè li donés sostre i queviures, fet que el pagès no va voler fer.³⁴ El dia 28, adonant-se que la fugida no es podia fer, en José Gil va tornar a casa seva a veure la seva família i lliurar-se, i acompanyat del capità Joan Ripoll i el caporal José Muñoz Enrile, varen ser detinguts i lliurat a la justícia militar i empresonat juntament amb el caporal i ja no en varen sortir vius.

31. Sumari 16/36, p. 11 revers, sergent M. Braulio, sergent.

32. Sumari 16/36bis, p. 48 revers, J. Ripoll, capità carrabiners.

33. Sumari 16/36bis, p. 48 revers, J. Ripoll, capità carrabiners

34. Sumari 16/36bis, p. 54 i 55, José Gil, carrabiner.

Els carrabiners assassinats pels militars rebels

“Una qüestió de classe (tropa)”

Ara comença la tragèdia i ens submergirem en la trama d'aquells judicis teixits per un grup de militars colpistes. I per esbrinar-los anirem de la mà dels judicis que varen haver de suportar el carrabiner José Gil Romera i del caporal José Muñoz Enrile, on queda molt clar quin tipus de justícia varen rebre, i la classe d'homes que eren els jutges feixistes.

Són els fets que varen succeir després de la detenció els que varen dur a uns homes, a trobar-se submergits dintre un mar de desesperació, de patiment, de por per les seves vides i la de les seves famílies, i de la tragicomèdia d'uns judicis, amb declaracions manipulades, i tendencioses, que corresponien a les intencions i guanys de qui les feien, dirigides cap a una finalitat determinat, la venjança i el terror.

Judici 16/36 bis, del carrabiner José Gil Romera

El carrabiner José Gil Romera va ser detingut i empresonat el 28 de juliol de 1936.³⁵ Després de la fugida, ell mateix es va entregar i va ser empresonat al Castell de San Carles de Palma, el jutjaren el regiment d'Infanteria 36 de Palma, el dia 4 de novembre de 1936, i el sentenciaren a mort per *“delito consumado grave a oficial superior”*.

Basta llegir la sentència per adonar-se de com es varen utilitzar les diverses declaracions i de la rapidesa del judici. Aquest va ser empresonat dia 28 de juliol del 36 i és assassinat al Castell de San Carles el 10 de novembre de 1936, tres mesos i dotze dies després, per escurçar el judici es va separar en peça a part del principal, on es jutjaven tots el carrabiners de Sóller, judici que es va concloure el mes d'octubre de 1938. Dos anys després.

Al conjunt de *“resultandos”* de la sentència es veu com ells justifiquen els fets, només donen per bones aquelles interpretacions que els interessa. Accepten que el tinent rebel baixava amb la pistola en mà, donen per bo que el carrabiner li va donar *“alto manos arriba”*, i que l'oficial va amenaçar al carrabiner, i també donen per bo que el carrabiner li disparà dos trets sense més.³⁶ No es tenen en compte les declaracions, de l'oficial rebel, el tinent rebel Francisco Gómez Jordana, que declara que *“en el camino no había piedra alguna grande ni pequeña, algunas vainas de fusil y una de pistola”*,³⁷ declaració que en tot cas reforça, la declaració del carrabiner que va dir que l'oficial va disparar primer amb la seva pistola, i que es va establir una lluita per l'arma del carrabiner.

Si bé en tota la presa de declaracions és una constant l'interès per saber què havia fet el carrabiner amb la seva pistola, i no tenen arguments ni proves per demostrar que la dugués el

35. Sumari 16/36bis, p. 7. (68), José Gil, carrabiner.

36. Sumari 16/36bis, p. 9 revers. Joan Ripoll, capità carrabiners

37. Sumari 16/36bis, p. 17. F. Gomes Jordana, capità.

carrabiner aquell dia; no es valora el fet que l'oficial duia la pistola i que va disparar amb ella. No hem d'oblidar que eren militars i d'armament en sabien, i ens hem de demanar, perquè no varen examinar si la beina de pistola pertanyia a la pistola de l'oficial, tal vegada va ser un oblit intencionat.

No es considerà que la pistola del tinent Lizasoain, li mancaven quatre bales a la recàmara segons el capità rebel Julio Redondo,³⁸ ni tan sols se li va fer un reconeixement mèdic al carrabiner per comprovar si es van produir ferides durant la brega, ja que José Gil diu que va rebre cops amb el fusell, que donaria llum sobre el fet si es que es va produir una lluita cos a cos o no; l'autòpsia especifica que els trets es varen fer a certa distància,³⁹ i en canvi, no s'obliden de dir que els trets que va rebre el tinent varen ser per la part de davant. *(ja que reforça la idea que el carrabiner esperava l'oficial).*

Els jutges no valoren, que el carrabiner anava amb l'ordre dels seus comandaments naturals de no deixar que *"ninguna persona se acercara a la estación de radio"*, ni que com se'ls va ordenar sols podien rebre ordres dels seus comandaments naturals i de ningú més.

Però varen considerar provats tots els fets contraris a la veritat i que inculpaven el carrabiner, a pesar que l'únic testimoni era el carrabiner, i les proves o arguments a favor del carrabiner no les varen tenir en compte.

El que importava era la venjança, convenia fer via, per matar-lo, havien de fer un escarment, un militar de tropa s'havia atrevit a enfrontar-se a un oficial, no va doblegar el coll, i per complir les ordres del seus superiors, sis jutges militars colpistes i feixistes el varen assassinar.

Hem d'imaginar el patiment i tortura d'en José Gil Romera, un pare de família que quan el varen detenir, portava amb ell la foto del seu fill, que va necessitar de quatre sessions per fer la seva declaració, o del caporal, o del sergent, que empresonats en masmorres, separats de les seves famílies, privats de llibertat, acusats amb *"la pena de mort"*, es trobaren enmig d'una farsa de judici, on el compliment de les ordres no tenia cap valor. Ells sols davant d'uns jutges que actuant sense pietat, i amb un objectiu clar, fer *"la seva justícia"*, per venjança i exemplaritat, varen assassinar el carrabiner José Gil Romera davant un escamot de militars; ell que sols havia complert amb el seu deure, i la seva consciència. I són els jutges colpistes els que varen ordenar que pitjaren el gallet dels fusells.

El sumari 16/36, als carrabiners del Port de Sóller

Al sumari 16/36 jutjaren, el capità Joan Ripoll, l'alferes Zacarias Gimeno Briones, i els varen condemnar a presó i expulsió del cos de carrabiners. El sergent, Manuel Braulio Fernández, i el caporal, José Muñoz Enrile, varen ser condemnats a mort per *"auxilio a la rebelión"* i assassinats. Els carrabiners Joaquín García Pelaez, i Manuel Rodríguez García, condemnats a cadena perpètua i expulsats del cos de carrabiners. Foren absolts els carrabiners, Ginés

38. Sumari 16/36bis, p. 16 revers, dec. Julio Redondo, capità.

39. Sumari 16/36bis, p. 20 (74), autòpsia.

Morenillas Morales, i Ermeregildo Estrems Lucas (carrabiner feixista), i els telegrafistes Eugenio Losada Fiol i Julián Conesa López.

El judici 16/96, al caporal carrabiner José Muñoz Enrile

El caporal fou acusat de "*auxilio a la rebelión*" per les actituds i paraules que diuen que ell va dir. I la clau de l'acusació és el muntatge que fan agrupant trossos de les diferents declaracions, per aconseguir una frase incriminatòria, s'agafen d'aquelles parts que als jutges colpistes els interessa per a condemnar al carrabiner, i així es veu el que feren amb les declaracions dels fets sobre la detenció del tinent rebel Isasa, que no coincideixen entre si, segons qui les fa, s'agafen a una part de cada una per formar una frase, que incrimina al caporal de carrabiners, i així en la primera declaració de tinent Isasa, (interlocutor del caporal) va dir: "*Que era una confusión y que ellos venían con ordenes de la Comandancia Militar*".⁴⁰

A l'endemà va declarar el caporal rebel Amorós, qui va afegir que el tinent li va dir al caporal de carrabiners, "*Que venían de Palma con ordenes de la Comandancia Militar*," i segons Amorós, el caporal de carrabiners va contestar, "*que allí no había ninguna confusión y que la única cosa que había que hacer era obedecer a Madrid y a nadie más*."⁴¹

Després va declarar el carrabiner Francisco Sánchez Muñoz (traïdor), i va afegir que en demanar el caporal al tinent, on anaven i amb quines ordres, "*le contestó que iban a confiscar la estación de radio de Muleta, por orden de la Comandancia Militar de Baleares*", a la qual cosa va replicar el caporal, "*aquí no hay más Comandancia militar que el Gobierno Constituido*".⁴²

Munten una frase agafant un tros del tte. rebel Isasa: "*que no había confusión*," i una altra d'en Amorós: "*que la única cosa que se había de hacer era obedecer a Madrid, y a nadie más*," i una altra més d'en Sanchez: "*aquí no hay más Comandancia militar que el Gobierno Constituido*".

A la sentència se l'acusa per les paraules que segons testimonis aquests varen dir, formant la frase: "*Que no no hi havia confusió, que l'única cosa que s'havia de fer era obeir a Madrid, i a ningú més, que no havia més Comandància Militar que el Govern Constituit*."

Una composició de les diverses declaracions, i amb aquesta frase condemnen al caporal.⁴³ Els interessos per dir el que els convenia, eren clars, per als militars rebels "oficials": el seu honor. El caporal rebel Amorós, va ser ascendit a sergent, suposo que pels seus mèrits en el judici, i el carrabiner Francisco Sánchez, va ser exculpat.

40. Sumari 16/36, p. 20, dec. Isasa, tinent.

41. Sumari 16/36, p. 41 revers, Amoros.

42. Sumari 16/36, p. 114 revers, dec. F. Sanchez, capità.

43. Sumari 16/36, p. 626, sentència.

Els telegrafistes Eugenio Losada Fiol i Julian Conesa López

Va ser un calvari per als telegrafistes, empresonats al Castell de Bellver, i més tard a can Mir, tingueren la sort que en la sentència diu: *"El Sr. Losada figura estaba afiliado a Izquierda Republicana y fue Gestor del Ayuntamiento de Soller, demostrando con su gestión que no ser de carácter extremista, y de buena conducta pública y privada."* i del Sr. Conesa diu *"aparece ser persona de buena conducta pública y privada afiliado al partido de la C.E.D.A. y que asistía a los actos religiosos."*⁴⁴ A un ofici de la Comandància Militar, Estat Major, justícia del 4 d'octubre de 1937, diu que són traslladats, *"por orden de la autoridad del Castell de Bellver a la prisión de estaciones"*.⁴⁵

El que no volgueren considerar els "jutges"

Els jutges no tenen en compte, que els carrabiners anaven amb l'ordre dels seus comandaments naturals de no deixar que *"ninguna persona se acercara a la estación de radio"*, que com se'ls va ordenar que sols podien rebre ordres dels seus comandaments naturals i de ningú més.

La manca d'informació calculada, la suposada *"legalitat"* de la declaració del bàndol de guerra, el temps perdut deliberadament del tte. de la guàrdia civil, l'ocultació de l'ordre de confiscació de l'estació de ràdio pels oficials rebels, i de la Capitania colpista, la manca d'informació i ordres de la Comandància militar rebel.

El tribunal mai valorà el fet que es va comunicar *"el bando de guerra"* als carrabiners del Port de Sóller, fins després dels fets; que el matí del dia 19, el capità sí que estava informat, i així li ho comunicà al seu alferes, però no al sergent, ni a la resta de carrabiners. Que l'alferes en parlar amb el sergent no comenta ni ordena res, ni a l'hora del sorteig del dia 19, respecta al *"bàndol de guerra"*, o a les nou hores del dia 20, quan l'alferes, ja feia complir les ordres del *"bàndol de guerra"*, i quan el capità crida per telèfon al sergent de carrabiners i li ordena que *"ningú s'aproximi a l'estació de ràdio"*, li diu que poden ser *"comunistes"*, i no li comunica *"el bàndol de guerra"*. Que el tinent de la guàrdia civil, arriba al quarter amb una hora i mitja de retard i no declara l'estat de guerra el dia 19. I el més important, és el fet que els oficials rebels en passar per Sóller no s'aturen a veure al capità o a la Guàrdia Civil i passen pel poble de puntetes, i és aquest fet el que origina la situació, i són els oficials els responsables, per prendre una iniciativa que va crear la situació, amb conseqüència de mort;⁴⁶ no es fan responsables de la decisió presa, un acte clar de covardia, segons el Capità rebel Zayas és ell qui conscientment ordena no avisar les forces militars de Sóller, per llevar-se la responsabilitat aquests varen dir que havien intentat posar-se en contacte telefònic amb el capità de carrabiners i que el telèfon no funcionava, i si el telèfon de Sóller no funcionava, perquè no varen cridar a la

44. Sumari 16/36,p. 626, sentència.

45. Sumari 16/36, p. 626, sentència.

caserna del Port, o a la Guàrdia Civil, on sí funcionava i perquè la Comandància Militar colpista de Palma no va avisar de la presència dels militars i el seu destí; massa casualitats i oblitats per part dels jutges i els comandaments.

I els jutges, tots militars rebels, que sí que entenien de la jerarquia de les ordres, i la cadena de comandament, no varen fer cas del telegrama que reberen els carrabiners on queda ben clar a qui podien obeir, i no li fan cap cas a la part que diu: *“No cumplimente mas ordenes que las que reciba de esta Comandancia del Capitán de su compañía, Jefe de Sección o el Comandante Militar de esta Islas”, sin necesidad de recibir órdenes de esta Jefatura ni de la comandancia Militar, cuando la urgencia del caso lo requiera*”.⁴⁷

El que evidencia sens dubte que des del primer moment estaven sentenciats a mort i que el judici era una farsa, és la carta que envia el defensor d'en José Muñoz Enrile, a l'esposa del caporal, que diu *“Mi consejo es que una vez leída no sea conocida por nadie y menos aun por sus hijos. Para ellos su marido ha muerto victima de una enfermedad. Para Vd. y para mi su marido ha muerto victima de sus errores.”* Que vol dir, que el jutjaren pel que pensava i pels fets anteriors i no pel que va fer.⁴⁸

Dins el sumari no es troba cap recomanació a favor dels que foren condemnats, el rector de Son Servera recollí tres-centes firmes a favor del caporal José Muñoz Enrile, i no varen sortir mai dins el procés, on es varen aturar és un misteri, i no crec que passés sense coneixença el fet de recollir les firmes, tant per part del bisbat com dels militars colpistes que se'n degueren adonar ja que en aquells dies recollir firmes a favor d'un roig, era molt perillós.⁴⁹

En tot el sumari es tracta amb els mateixos criteris, les proves a favor no servien per a res; ara bé si les persones jutjades eren feixistes, tot ajudava i es veu molt clar amb el tracte que rebé el carrabiner Estrems, en aquest cas sí que compten les recomanacions dels seus caps i de l'Església, l'únic cas en què són admeses i no són rebutjades. L'oficial defensor diu en el seu al·legat, que el bisbe d'Oscà, Fra Mateu Colom, considera al carrabiner Estrems una persona de pensament contrari al marxisme, i ben aconsellat per ell, li tenia molt bon concepte per les seves idees religioses i dretanes. I es remet també a les declaracions del comandant de cavalleria Emili Despujol i Pou, que diu que n'Estrems li va remetre des de Valldemossa una llista de persones *“hildadas de ideas comunistas”*.⁵⁰

Són jutges, els colpistes

Així es feien els judicis i les seves sentències foren assassinats.

Per a no perdre la visió sobre l'actuació d'aquests jutges feixistes, entenc que convé recordar, el que es considera que és un assassinat.

46. Sumari 16/36, p. 76, dec. Zayas, capità.

47. Sumari 16/36, p. 168, ordre de la Comandància de Carrabiners.

48. Document de la família José Muñoz Enrile.

49. Records de Oliva Muñoz filla d'en José Muñoz Enrile.

50. Sumari 16/36, declaració del defensor dels carrabiners Estrems i Morenillas.

“L’assassinat és un delicta contra la vida humana, que consisteix a matar una persona en el qual concorren certes circumstàncies, tals com: traïdoria, preu, recompensa o promesa de guanys, acarnissament, augment deliberat i inhumà del dolor de l’ofès”, totes i cadascuna de les circumstàncies varen concórrer en els judicis ja que els jutges tenien a les seves mans l’arma per matar, i així les varen emprar.

Són assassinats perquè els jutges i militars varen enviar a la mort uns homes, emprant el mitjà que ells tenien, *“la pena de mort”*, perquè varen rebre la recompensa de continuar en la seva situació, i com a militars no anaren al front per jugar-s’hi la vida, i així pujaven o mantenien el seu escalafó. Si haguessin declarats innocents els carrabiners i jutjat els veritables responsables, els colpistes, i en tot cas, el capità rebel Zayas responsable de no avisar les forces militars de Sóller, incomplint l’ordre jeràrquic, quin temps haguessin durat a la seva cadira; per tant tenien una recompensa clara.

Els que jutjaren eren com ells, militars; com ells sabien com s’han de complir les ordres, però varen donar la volta a totes les proves i arguments, per conduir el judici al lloc que a ells els interessava, i això és traïdoria.

Es varen acarnissar quan es varen separar el judici de José Gil Romera, per fer-lo més ràpid, amb l’únic argument que un oficial havia mort.

Varen augmentar deliberadament, i inhumanament el dolor dels presos, per la seva reclusió en presons on les tretes i assassinats eren diaris, la tortura d’escoltar els tirs de gràcia diàriament, l’espera diària per entrar en capella, i així la llarga relació de vexacions i violacions que les famílies rebien dels feixistes i que ells no podien evitar; augmentant-los el seu dolor.

Perquè varen ser membres necessaris i se’n podien haver sortit, són assassins, encara que ells no els executessin directament, ells provocaren i ordenaren llevar-los la vida, amb traïdoria, guanys personals, venjança i augmentaren conscientment el dolor i patiments dels carrabiners.

Els ciutadans del Port de Sóller

Gràcies per la vostra generositat

Un conjunt de ciutadans es varen relacionar amb els fets, el Sr. **José Marin Ripoll**, *“Llisteret”*, conegut per Pepe, va ser el més significatiu. La primera referència la trobem en la declaració de José Gil, que diu que un civil l’acompanyava en la pujada a l’estació de ràdio, i va intervenir en la lluita agafant les cames de l’oficial sense que pogués precisar si ho va fer per ajudar-lo; també manifesta que el paísà no es va aferrissar amb el tte. Lizasoain.

Després del *“Llisteret”* només se sap que se l’endugueren els militars arribats al Port de Sóller el dia 20, i que el jutge va fer una requisitòria el dia 15 d’agost de 1936, a la qual no es va presentar declarant-lo en rebel·lia. Va desaparèixer i no es va saber res més d’ell, se suposa que estava a la caserna d’artilleria de Palma on se l’endugueren, es va reclamar la seva presència al judici, publicant en els diaris la seva cerca, sense que es tingués cap resultat, si no el trobaren supòs que ja no era viu. Conten que un paísà va rematar el finent amb una pedra,

el fet es que al sumari intenten involucrar-lo i en cap de les declaracions, mai l'inculpen, i el tinent rebel Francisco Gomez Jordana, quan li pregunten el que va veure prop de l'oficial mort, diu que *"por el camino no había ninguna piedra grande o pequeña"*,⁵¹ i en l'autòpsia se certifica que *"que esas heridas contusas, tanto pueden ser producidas por el hecho de caer desplomado sobre una piedra como por un objeto contundente"*,⁵² i el carrabiner José Gil sols diu que agafa les cames de l'oficial, i per manca de proves el deixen apart del sumari.

Dels ciutadans del Port, només se'n pot donar lloances, es varen jugar la vida per ajudar als carrabiners, en el relat que es fa de la fugida amb barca, surten els noms de mariners, en *"Pera Moreno"* un tal *"Gil"* de mal nom, en *"Serraller"*, que varen posar una barca amb queviures preparada per a partir, i de fet se'n varen dur el carrabiner José Gil cap a Tuent, esperant tornar amb els altres carrabiners.

El Sr. Antoni Perez Esteve, que per ordres del caporal, va llevar els cables dels cotxes, perquè no poguessin marxar-se, i així ho declara sense afegir res que pogués comprometre els carrabiners; versió mes tard confirmada pel Sr. Josep Aguiló i Pomar, que va deixar a un caporal d'infanteria un cable i una bugia, per reparar el cotxe dels militars colpistes.⁵³

Els sense nom

Dels feixistes val més no parlar-ne, basta contar el que varen fer per les nits quan entraven a ca el caporal empresonat a Illetes atemorint a quatre nins de 2 a 11 anys, quan la mare per poder menjar, rentava tota la nit la roba dels soldats, homes covards, cruels, i inhumans;⁵⁴ i què en direm dels capellans de Sóller que no es varen voler ficar en res, què feren per evitar el terror d'aquests nins, la seva manca de caritat i de compromís amb el seus manaments ho diu tot *"estimares al teu proïsme com a tu mateix"* i encara continuen en la seva negativa a ajudar als que patiren.

La història i la repressió continuen

Transcorreguts més de 70 anys, aquells a qui varen llevar la vida, i els ses hereus encara han de lluitar pel seu honor, per reivindicar el seu nom i la seva injusta mort.

En el Port de Sóller, per subscripció popular, l'Ajuntament, va aixecar un monument feixista, que tracta d'assassins els carrabiners que varen morir, en defensa de la legalitat i de la venjança dels militars feixistes.

En el monument s'hi va fer una inscripció que diu: *"D. Francisco J. Lizasoain y Muguiro (...) murió por España alevosamente asesinado en este lugar (...) El Ayuntamiento de Soller en su recuerdo coloca esta lapida producta de suscripción popular"*.

51. Sumari 16/36bis, p. 17. F. Gomes Jordana, capità.

52. Sumari 16/36, p. 74, autòpsia.

53. Sumari 16/36, p. 72. dec. Antoni Pérez Estevez.

54. Records de Oliva Muñoz, filla d'en José Muñoz Enrile.

Monument feixista, camí de l'estació de ràdio, Port de Sóller.

Que va morir és cert, perquè va voler anar-hi voluntàriament; era un militar rebel, anava armat i no va obeir l'ordre que va rebre del carrabiner lleial.

És una mentida que l'assassinaren amb traïdoria, morí per no obeir l'ordre de "alto" que li donà l'autoritat legal, que representava el carrabiner i el carrabiner va actuar complint les ordres rebudes i el seu deure. I no crec que tot el poble de Sóller participés de bon grat a la subscripció popular.

I és una vergonya per al poble de Sóller, que encara es donin suport a aquestes mentides que ofenen a les persones que varen patir la mort, l'absència dels pares, el menyspreu, la violació, la repressió i la por.

Per dues vegades s'ha sol·licitat a l'Ajuntament que es llevi el monument, i no s'ha rebut cap resposta positiva a pesar que la Llei obliga les institucions a llevar-lo.

També s'ha demanat al Sr. Francesc Antic president del Govern Balear, a la Senyora Francina Armengol presidenta del Consell de Mallorca perquè actuïn a favor per llevar el monument i han donat com resposta bones paraules i res més; tal vegada no es consideren els hereus polítics dels que varen morir per la democràcia o no volen arriscar-se. I no hem deixat de cos-

tat al Sr. Bisbe, a qui se li va demanar per carta que fes alguna acció a favor de llevar el monument, i ni tan sols s'ha dignat a contestar: encara ara l'església mallorquina manté el seu deute amb el caporal José Muñoz Enrile. La caritat es manté llunyana.

Monument feixista, camí de l'estació de ràdio, Port de Sóller.

I així com hem començat poden dir que són el ferro roent que encara puny a les ferides obertes per uns fets que varen desfer la vida i els sentiments de moltes persones i de tota una generació i són ferides que romanen sense tancar.

Fets que després de més de 70 anys continuen vius, per l'obstinada manca de reflexió de certs representants dels partits de dretes, i qualcun dels que es consideren hereus polítics, que amb la seva posició mantenen dins les clavegueres de la repressió i la venjança, i per la seva actitud es fan hereus d'aquells fets.

Jo crec que només existeixen dos bàndols: el dels que varen ser assassinats i represaliats i de l'altre costat el dels assassins i aquells que els donen suport tant abans com ara, sense cap distinció d'ideologia, lloc o país. Mai ha existit raó, principi, ni justificació per llevar la vida o torturar a cap persona.

I com diu en Josep Massot i Muntaner sempre hem de cercar la veritat per damunt de tot, però que al mateix temps hem de cercar una reconciliació que tanqui ferides i que permeti tirar endavant sense tenir els llast d'uns fets que varen passar i romanen impunes.

EN MEMÒRIA DEL MEU PADRÍ, PEPE MUÑOZ ENRILE
Ciutat de Palma, 6 d'octubre de 2009